

OILA HUQUQIDA HUQUQ, TIL VA JAMIYAT MUNOSABATLARI

Bahromova Shaxzoda

“Ommaviy huquq fakulteti”

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7350241>

ARTICLE INFO

Received: 13rd November 2022

Accepted: 19th November 2022

Online: 23rd November 2022

KEY WORDS

ABSTRACT

Ushbu maqola orqali biz oila huquqi, til va jamiyat munosabatlarini bir-bir tahlil qilib yo'ritib berishga harakat qilamiz. Avvalo biz oila huquqini va Er-xotin o'rtasidagi munosabatlarda qo'llaniladigan huquqni normalarni ko'rib chiqsak.

O'zbekiston Respublikasining boshqa mamlakatlar bilan tuzgan huquqiy yordam to'g'risidagi ikki tomonlama shartnomalarida hamda MDH davlatlarining 1993 yil 22 yanvarda qabul qilingan Konventsiyasida er-xotin o'rtasidagi shaxsiy va mulkiy munosabatlarning kollizion masalalari ifoda etilgan. Qoida bo'yicha er-xotinning o'rtasidagi bunday munosabatlar hududida er-xotin birga yashash istiqomat joyiga ega bo'lgan mamlakat qonunchiligi bilan hal etiladi deb belgilab qoyilgani ko'rishimiz mumkin. Agar er-xotin boshqa-boshqa mamlakatlarda yashasa, ammo ma'lum bir davlat fuqaroligiga ega bo'lishsa, ular fuqarolikda turgan mamlakat qonunchiligi qo'llaniladi. Agar er va xotin turli mamlakatlar fuqarolari bo'lishsa, ular so'nggi marta qaysi davlatda birga yashash joyiga ega bo'lgan bo'lishsa, o'sha davlat qonunchiligi qo'llaniladi. Konventsiyaning 27-moddasida aytilishicha, er-xotinning ko'chmas mulklariga taalluqli munosabatlari ko'chmas mulk joylashgan mamlakat qonunlariga binoan hal etiladi deb belgilab qoyilgani ko'rishimiz mumkin.

Shuningdek. Agar ota-onasidan biri O'zbekiston Respublikasi fuqaroligidan chiqsa, boshqasi esa O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bo'lib qolaversa, bola O'zbekiston fuqaroligini saqlab qoladi. O'zbekiston Respublikasi fuqaroligidan chiqayotgan ota yoki onaning iltimosi va O'zbekiston Respublikasida qolayotgan ota yoki onaning yozma ravishda roziligiga binoan, bolaga boshqa mamlakat fuqaroligi berilishi sharti bilan uning O'zbekiston Respublikasidagi fuqaroligi tugatilishi mumkin¹. Xalqaro xususiy huquqda oila munosabatlarini tartibga soluvchi konventsiyalarga alohida e'tibor qaratish lozim. Nikoh tuzish doirasida qonunlar kolliziyasini tartibga keltirish haqida, 1902 yil, Er-xotinlarni nikohdan ajratish yurisdiksiyasi hamda qonunlar kolliziyasini tartibga keltirish xakida, 1902 yil, Voyaga etmaganlar ustidan vasiylikni tartibga keltirish to'g'risida, 1902 yil, Er-xotinlar shaxsiy va mulkiy munosabatlariga

¹ <https://elib.buxdu.uz/index.php/pages/referatlar-mustaqil-ish-kurs-ishi/item/11703-nikohni-bekor-qilish-va-nikohni-haqiqiy-emas-deb-topish-to-g-risidagi-ishlarni-ko-rishning-protsessual-xususiyatlari>

tegishli qonunlar kolliziyalari haqida, 1905 yil, Voyaga etganlarning muomalaga layoqatligini cheklash hamda ularning ustidan homiylik o'rnatish haqida, 1905 yil, Nikoh tuzish hamda uni bekor qilish haqida Konventsiya, 1978 yil, Nikohdan sud orqali ajratishni tan olish hakida Konventsiya, 1970 yil, Voyaga etmaganlarni himoya qilishga tegishli omilkorlik va qo'llaniladigan huquq haqida Konventsiya, 1961 yil, Bolalarga nisbatan aliment majburiyatlariga qo'llaniladigan huquq to'g'risida Konventsiya, 1956 yil, Aliment majburiyatlariga qo'llaniladigan huquq haqida Konventsiya, 1972 yil va boshqalar xalqaro qonun hujjatlarida belgilab qoyilgani ko'rishimiz mumkin. ²

Xalqaro xususiy huquq bo'yicha oila munosabatlarining tartibga solinishi O'zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishishi bilan chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ishtirokidagi oilaviy munosabatlarni huquqiy tartibga solish masalalari alohida dolzarflik kasb etmoqda. Bu holat quyida e'tiboringizga havola etilayotgan bir qator obyektiv xarakterdagi sabablar bilan bog'liqdir:

- *aholi ko'chishining o'ta kuchayib ketganligi, shu jumladan bir mamlakat fuqarolarining u yoki bu mamlakatdan o'zga hamda chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning bu mamlakatga erkin kirib kelishi;*
- *O'zbekiston fuqarolari bilan chet el fuqarolari o'rtasidagi (ish yuzasidan) amaliy va shaxsiy aloqalarning kuchayib borayotganligi.*
- *O'zbekiston fuqarolarining chet el fuqarolari bilan nikoh tuzishlari sonining sezilarli darajada oshganligi,*

² <https://civil.uz/nikoh-tuzish-tartibi-qanday/>

- *bitta oila a'zolarining turli davlatlar fuqarolari bo'lishi hollarining ko'payganligi yuqorida sanab o'tilgan holatlarning oqibatidir.*

Bunda xorijiy (xalqaro) element ishtirokidagi xilma-xil munosabatlar, ya'ni nikoh tuzishda, nikohning tugatilishida, nikohni haqiqiy emas deb topishda, er-xotin o'rtasidagi shaxsiy nomulkiy va mulkiy munosabatlarda, ota-ona va bolalar o'rtasidagi mulkiy munosabatlarda tafovutlar yuzaga keladi. Xalqaro xususiy huquqda xorijiy davlatlar fuqarolari bo'lgan shaxslar ishtirok etadigan munosabatlar, ya'ni masalan, ularning o'zaro nikoh tuzishlari yoki umumiy fuqarolikka ega bo'lmagan er-xotinning aliment to'lash to'g'risida bitim tuzishi xorijiy element ishtirokidagi munosabatlar deb ataladi. Huquqiy munosabatlarning vujudga kelishi, o'zgartirilishi yoki tugatilishi bilan bog'liq bo'lgan yuridik fakt chegaradan tashqarida sodir bo'lgan hollarda ham (masalan, O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida O'zbekiston fuqarolari o'rtasida nikohning tuzilishi yoki tugatilishi) chet el elementi bilan murakkablashgan oilaviy munosabatlar mavjud bo'ladi. Oilaviy munosabatlar bilan murakkablashgan chet el elementi mavjud bo'lgan hollarda qaysi davlat huquqi qo'llaniladi va qaysi davlat organlari oilaviy munosabatlardan kelib chiqadigan u yoki bu masalalar bo'yicha qaror qabul qilishga vakolatli, degan savollar yuzaga keladi. Bunday muammolar xalqaro xususiy huquq doirasiga tegishlidir. U yoki bu masalani qanday hal etish lozimligi xususidagi to'g'ridan to'g'ri javobni, to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatmani o'zida mujassam etmagan va qaysi qonunchilik qo'llanilishi lozimligini ko'rsatuvchi kollizion normalar xalqaro xususiy

huquqning asosini tashkil etadi. Bunday normalar turli manbalarda ko'rishimiz mumkin. Eng avvalo, bu O'zbekiston Respublikasining ichki qonunlaridir. Masalan, *O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksida kollizion normalardan tashkil topgan Maxsus bo'lim bor VIII bo'lim. Chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ishtirokidagi oilaviy munosabatlarni tartibga solish degan.* O'zbekiston Respublikasi bilan boshqa davlatlar o'rtasidagi xalqaro shartnomalarda ham kollizion normalar mavjuddir. Chet el elementi bilan murakkablashgan oilaviy munosabatlarning keng tarqalganligi O'zbekiston Respublikasi bilan boshqa davlatlar oilaviy qonunchiliklari o'rtasidagi ziddiyatlarni hal etish muammosini keltirib chiqaradi. O'sha davlatlar fuqarolari O'zbekiston Respublikasi oila huquqining ta'sir doirasiga tez-tez tushib qola boshladilar, bu esa tegishli ravishda mamlakat hududidagi oilaviy munosabatlarda ularning huquqlarini ishonchli kafolatlash zaruriyatini keltirib chiqardi. Boshqa tomondan olib qaraganda, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ishtirokidagi oilaviy munosabatlarda O'zbekiston fuqarolarining, ayniqsa bolalarning qonuniy huquqlari va manfaatlariga rioya qilish masalasi muhimlikda yuqorida tilga olingan masalalardan qolishmaydi. Oilaviy munosabatlarni tartibga solishda chet ellarning oila huquqi normalarini qo'llash imkoniyatiga yondashuvni tubdan o'zgartirish zaruriyati yuzaga keldi. Oila kodeksining "Chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ishtirokidagi oilaviy munosabatlarni tartibga solish", deb nomlangan VIII-bo'limida fuqaroligi bo'lmagan chet ellik shaxslar ishtirokidagi oilaviy munosabatlarga nisbatan

O'zbekiston Respublikasi oila qonunchiligi va chet ellar oila xuquqi normalarini qo'llash asoslari nazarda tutilgan. Ya'ni 234-modda. Chet el fuqarolari hamda fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning oilaviy munosabatlardagi huquq va majburiyatlari belgilab qoyilgan. O'zbekiston Respublikasida doimiy yashab turgan chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar uning hududida oilaviy munosabatlarda O'zbekiston Respublikasi fuqarolari bilan teng huquqlardan foydalanadilar va teng majburiyatlarga ega bo'ladilar. Hamda 235-modda. O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida tuzilgan nikohlarni e'tirof etish tartibi. O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida, boshqa davlat hududida o'sha davlatning qonunchiligiga rioya qilingan holda O'zbekiston Respublikasi fuqarolari o'rtasida tuzilgan hamda O'zbekiston Respublikasi fuqarolari bilan chet el fuqarolari yoki fuqaroligi bo'lmagan shaxslar o'rtasida tuzilgan nikohlar, agar ushbu Kodeksning [16-moddasida](#) nazarda tutilgan nikoh tuzishga monelik qiladigan holatlar bo'lmasa, O'zbekiston Respublikasida haqiqiy deb e'tirof etiladi. O'zbekiston Respublikasidan tashqarida chet el fuqarolari o'rtasida boshqa davlat hududida o'sha davlatning qonunchiligiga rioya qilingan holda tuzilgan nikohlar O'zbekiston Respublikasida haqiqiy deb e'tirof etiladi. 236-modda. Nikohdan ajratish tartibi esa 236-moddada belgilab qoyilgani ko'rishimiz mumkin. O'zbekiston Respublikasi hududida O'zbekiston Respublikasi fuqarolari bilan chet el fuqarolari yoki fuqaroligi bo'lmagan shaxslar o'rtasidagi, shuningdek chet el fuqarolari o'rtasidagi nikohdan ajratish O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga

muvoqif amalga oshiriladi. ³O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida yashab turgan O'zbekiston Respublikasining fuqarosi O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida yashab turgan eri (xotini) bilan tuzilgan nikohdan, mazkur shaxs qaysi davlat fuqarosi ekanligidan qat'i nazar, O'zbekiston Respublikasi sudida ajralishga haqlidir. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga binoan fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish organlarida nikohdan ajralish mumkin bo'lgan hollarda bunday nikohdan ajralish O'zbekiston Respublikasining diplomatik vakolatxonalarida yoki konsullik muassasalarida amalga oshirilishi mumkin. O'zbekiston Respublikasi fuqarolari bilan chet el fuqarolari yoki fuqaroligi bo'lmagan shaxslar o'rtasidagi nikohdan ajratish O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida tegishli chet el davlatining qonunchiligiga rioya etilgan holda amalga oshirilgan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasida haqiqiy deb e'tirof etiladi. O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida chet el fuqarolari o'rtasidagi nikohdan ajratish tegishli chet el davlatining qonunchiligiga rioya etilgan holda amalga oshirilgan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasida haqiqiy deb e'tirof etiladi deb belgilab qoyilgan. Ushbu bobda farzandlika olish tartibi ham belgilab qoyilgan. Ya'ni 237-moddada. O'zbekiston Respublikasi hududida chet el fuqarolari yoki fuqaroligi bo'lmagan shaxslar tomonidan O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bo'lgan bolani farzandlikka olishda ham ushbu Kodeks [151—167-moddalarining](#) talablariga rioya qilinishi lozim. O'zbekiston Respublikasi hududida

³ O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi 01.09.1998 [Elektron resurs]: <http://www.lex.uz>.

chet el fuqarosi bo'lgan bolani farzandlikka olishda bolaning qonuniy vakili va bola fuqarolikka ega bo'lgan davlat vakolatli organining roziligi, shuningdek agar o'sha davlatning qonunchiligiga muvoqif talab qilinsa, farzandlikka olish haqida bolaning ham roziligi olinishi lozim. Agar farzandlikka olish natijasida farzandlikka olingan bolaning O'zbekiston Respublikasining qonunchiligi hamda xalqaro shartnomalari bilan belgilangan huquqlari buziladigan bo'lsa, farzandlikka oluvchining qaysi fuqarolikka mansubligidan qat'i nazar, farzandlikka olish mumkin emas, farzandlikka olingan taqdirda esa, u sud tartibida bekor qilinishi lozim. ⁴O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bo'lgan va O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida yashayotgan bolani farzandlikka olish farzandlikka oluvchi qaysi chet davlat fuqarosi bo'lsa, o'sha davlatning vakolatli organi tomonidan amalga oshirilganligi O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining farzandlikka olish to'g'risidagi ruxsati oldindan olingan bo'lsagina O'zbekiston Respublikasida haqiqiy deb e'tirof etiladi. Chet el fuqarosi yoki fuqaroligi bo'lmagan shaxs bo'lib, boshqa davlat hududida doimiy yashayotgan bolani O'zbekiston Respublikasi fuqarolari tomonidan O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida chet davlatning vakolatli organi amalga oshirgan farzandlikka olish, basharti ushbu Kodeksning [152, 157 va 161¹-moddalariga](#) talablariga rioya etilgan taqdirda, O'zbekiston Respublikasida haqiqiy deb e'tirof etiladi. 238-modda. Chet el oila huquqi normalarining mazmunini aniqlash doir normalarni belgilab qoyilgani

⁴ O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi 01.09.1998 [Elektron resurs]: <http://www.lex.uz>.

ko'rishimiz mumkin. Sud yoki fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish organi va boshqa organlar chet el oila huquqining normalarini qo'llashda mazkur normalarning mazmunini ularning tegishli chet el davlatida rasmiy sharhlanishi va amaliyotda qo'llanilishiga muvofiq tarzda aniqlaydi. Sud, fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish organlari va boshqa organlar chet el oila huquqi normalarining mazmunini aniqlash maqsadida yordam va tushuntirish olish uchun belgilangan tartibga rioya qilgan holda O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligiga va O'zbekiston Respublikasining boshqa vakolatli organlarlariga murojaat qilishlari yoxud ekspertlarni jalb etishlari mumkin. Manfaatdor shaxslar talab yoki e'tirozlarini tasdiqlash uchun o'zlari asoslanayotgan chet el oila huquqi normalarining mazmunini tasdiqlovchi hujjatlarni taqdim qilishga va chet el oila huquqi normalarining mazmunini aniqlash maqsadida sudga va fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish organlari va o'zga organlarga boshqa tarzda yordam berishga haqlidir. ⁵Agar ushbu moddaga muvofiq amalga oshirilgan choralarga qaramay, chet el oila huquqi normalarining mazmuni aniqlanmagan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasining qonunchiligi qo'llaniladi. Shuningdek, agar ushbu munosabatlar xorijiy davlat hududi bilan bog'liq bo'lsa, nafaqat O'zbekiston fuqarolarining oilaviy munosabatlariga nisbatan, balki xorijliklarga nisbatan ham ushbu normalar qo'llanilishini ko'rishimiz mumkin.

OILA HUQUQI SOHASIDAGI KOLLIZION MASALALAR

Turli davlatlarning oila huquqlari moddiy-huquqiy normalari orasida katta xilma-

xilliklar mavjud. Albatta, xorijiy element ishtirokidagi huquqiy munosabatlarning turli masalalarini hal etishda amalda kolliziyalarni, ya'ni qarama-qarshiliklar, to'qnashuvlarni vujudga keltiradi. "Kolliziya" so'zi ("qonunlar kolliziyasi", "kollizion masala", "kollizion norma") bu erda turli mamlakatlar qonunchiliklarining to'qnashuvini ifoda etadigan ibora sifatida ishlatilmoqda. "Kollizion huquq" degani esa xalqaro xususiy huquqning normalari bo'lib, ma'lum bir masalada to'qnash kelgan xorijiy va o'z davlati qonunlarida qaysi biri qo'llanilishini aniqlab beradi. Iqtisodiy tuzumning o'ziga xosliklari bilan bir qatorda milliy, maishiy, diniy o'ziga xosliklar va an'analar ham oilaviy munosabatlarni tartibga solishga muhim ta'sir ko'rsatadi. Bir qator mamlakatlarning oila huquqiga erning oldidagi yakka hokimligi xosdir. ⁶Er va xotinning oilada teng huquqli emasligi ko'pgina mamlakatlarda hozirgi kungacha saqlanib kelmoqda. Bunday mamlakatlarning fuqarolik kodekslarida nikoh shartnomasi tuzish belgilab qo'yilgan. Bunday shartnoma asosan nikohdan avval tuziladi va unda xotinning mol-mulkiga erning huquqlari mustahkamlab qo'yiladi. Ko'pgina davlatlar qonunchiliklarida yakka nikohlik (monogamiya) mustahkamlab qo'yilgan. Ammo Osiyo va Afrikaning ba'zi bir mamlakatlarida ko'p nikohlik ham hozirgi kunlargacha tan olinadi va kelin uchun qalin puli to'lash kabi qadimiy an'analar saqlanib qolgan. Bunday qonunlarda ayolning turmushga chiqishi mumkin bo'lgan eng yosh chog'i ham belgilab qo'yilgan. Mustaqillik qo'lga kimgach O'zbekiston Respublikasi oila

⁵ Xalqaro xususiy huquq // H.R. Rahmonqulov va boshq. –T.: Iqtisod va huquq dunyosi, 2002. – 448 b.

⁶ Abduraxmonova X.B. Xalqaro xususiy huquqda ota-ona va farzandlar o'rtasidagi munosabatlarning tartibga solinishi Monografiya. – T.: Art flex. 2016 y.

huquqini xalqaro huquq normalari asosida o'zining barqaror an'analari va odatlariga mos ravishda rivojlantirmoqda. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga binoan "oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir" (63-modda). Quyidagilar oilaviy munosabatlar sohasidagi konstitutsiyaviy tamoyillar hisoblanadi:

- erkak va ayolning teng huquqliligi;
- nikoh tuzishning erkinligi;
- nikoh tuzayotgan shaxslarning teng huquqiyiligi;
- ota-onalarning nasl-nasabidan va fuqarolik holatidan qat'iy nazar farzandlarning qonun oldida tengligi;
- etim bolalarning va ota-onalarning vasiyligidan mahrum bo'lgan bolalarning ta'minoti, tarbiyasi va ta'lim olishning kafolatlanganligi;
- onalik va bolalikning davlat tomonidan muhofaza qilinishi.

Asosiy qonunga mos ravishda davlat quyidagi majburiyatlarni o'z zimmasiga oladi:

- oilani muhofaza qilishni;
- etim bolalar va ota-onasining vasiyligidan mahrum bo'lgan bolalarni boqish, tarbiyalash va o'qitishni ta'minlashni;
- etim bolalar va ota-onasining vasiyligidan mahrum bo'lgan bolalarga bag'ishlangan xayriya faoliyatlarini rag'batlantirishni.⁷

O'zbekiston Respublikasida oila, onalik va bolalikning konstitutsiyaviy muhofazasi inson huquqlari bo'yicha xalqaro hujjatlarga muvofiqdir. Ona va bola manfaatlarini himoya qilish qonunlar bilan ta'minlanadi. Oila jamiyat va davlat muhofazasida ekanligi xususida so'z

yuritilar ekan, turli jamg'armalar va jamoat tashkilotlari tomonidan oilaga ham moddiy, ham ma'naviy yordam berilishi anglashiladi. Bunday jamg'armalar qatoriga "Bolalar jamg'armasi", "Mahalla jamg'armasi", va boshqalar kiradi. Oilaviy sharoitlarni hisobga olgan holda davlat tomonidan 14 xildan ko'p turli nafaqalar ta'sis etilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan mamlakatda "Sog'lom avlod uchun" ordeni ta'sis etilgan. Onalik va bolalikni muhofaza qilishda alohida xizmatlar ko'rsatgan, sog'lom avlodni taraqqiy ettirishda eng yaxshi moddiy va ahloqiy shart-sharoitlar yaratishni ta'minlagan shaxslar "Sog'lom avlod uchun" ordeni bilan taqdirlanadilar. Millati, irqi, dinga munosabatidan qat'iy nazar oilaviy munosabatlarda fuqarolarning teng huquqliligi ta'minlanadi. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksida ham nikoh shartnomasi to'g'risida qoidalar belgilab qoyilgan. Ya'ni, 6-bob. Er va xotin mol-mulkinging shartnomaviy tartibi. 29-modda. Nikoh shartnomasi tog'risida. Nikohlantuvchi shaxslarning yoki er va xotinning nikohda bo'lgan davrida va (yoki) er va xotin nikohdan ajratilgan taqdirda ularning mulkiy huquq hamda majburiyatlarini belgilovchi kelishuvi nikoh shartnomasi deb hisoblanadi. Hamda 30-modda. Nikoh shartnomasi tuzish tartibi tog'risida. Nikoh shartnomasi nikoh davlat ro'yxatiga olinguniga qadar ham, shuningdek nikoh davrida ham tuzilishi mumkin. Nikoh davlat ro'yxatiga olingunga qadar tuzilgan nikoh shartnomasi nikoh davlat ro'yxatiga olingan kundan boshlab kuchga kiradi.⁸Nikoh shartnomasi yozma shaklda tuziladi

⁷ O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 08.12.1992 [Elektron resurs]: <http://www.lex.uz>.

⁸ Raxmonqulova N. Xalqaro xususiy huquqda nikoh tuzish bilan bog'liq munosabatlarni tartibga solinishi: o'quv qo'llanma. – T., 2012.

va notarial tartibda tasdiqlanishi lozim. 31-modda. Nikoh shartnomasining mazmuni belgilab qoyilgan ko'rishimiz mumkin. Er va xotin nikoh shartnomasiga ko'ra birgalikdagi umumiy mulkning qonunda belgilangan (ushbu Kodeksning [23-moddasi](#)) tartibini o'zgartirishga, er va xotinning barcha mol-mulkiga, uning ayrim turlariga yoxud er va xotindan har birining mol-mulkiga nisbatan birgalikdagi, ulushli yoki alohida egalik qilish tartibini o'rnatishga haqlidir. Nikoh shartnomasi er va xotinning mavjud mol-mulkiga nisbatan ham, bo'lg'usi mol-mulkiga nisbatan ham tuzilishi mumkin. Er va xotin nikoh shartnomasida o'zaro moddiy ta'minot berish, oila xarajatlarini ko'tarish, bir-birining daromadida ishtirok etish, boshqa shaxslar bilan mulkiy shartnomalar tuzish, birgalikda tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish bo'yicha o'z huquq va majburiyatlarini belgilab olishga, nikohdan ajralganda er va xotindan har biriga beriladigan mulkni aniqlab olishga, shuningdek nikoh shartnomasiga er va xotinning mulkiy munosabatlariga oid boshqa qoidalar kiritishga haqli. Nikoh shartnomasida nazarda tutilgan huquq va majburiyatlar muayyan muddat bilan cheklanishi yoki muayyan shart-sharoitning yuzaga kelishi yoxud kelmasligiga bog'liq qilib qo'yilishi mumkin. Nikoh shartnomasi er-xotinning huquq layoqati yoki muomala layoqatini, ularning o'z huquqlarini himoya qilish uchun sudga murojaat qilish huquqlarini cheklashni, er-xotin o'rtasidagi shaxsiy nomulkiy munosabatlarni, er-xotinning bolalarga nisbatan bo'lgan huquq va majburiyatlarini tartibga solishni, mehnatga layoqatsiz ta'minot olishga muhtoj er yoki xotinning huquqini cheklovchi qoidalarni, er va xotindan birini

o'ta noqulay holatga solib qo'yuvchi yoxud oila to'g'risidagi qonunchilikning normalariga zid keluvchi boshqa shartlarni nazarda tuta olmaydi. 32-modda. Nikoh shartnomasini o'zgartirish va bekor qilish. Nikoh shartnomasi er-xotinning kelishuvi bilan istalgan vaqtda o'zgartirilishi yoki bekor qilinishi mumkin. Nikoh shartnomasi qanday shaklda tuzilgan bo'lsa, uning o'zgartirilishi yoki bekor qilinishi ham shunday shaklda amalga oshiriladi. Nikoh shartnomasini bajarishdan bir tomonlama bosh tortishga yo'l qo'yilmaydi. Nikoh shartnomasi er-xotindan birining talabi bilan O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik [kodeksida](#) belgilangan asoslar va tartibda sudning hal qiluv qarori bilan o'zgartirilishi yoki bekor qilinishi mumkin.⁹Nikoh tugatilgan paytdan boshlab nikoh shartnomasining amal qilishi ham tugaydi, nikoh shartnomasida nikoh tugatilganidan keyingi davr uchun nazarda tutilgan majburiyatlar bundan mustasno. 33-modda. Nikoh shartnomasini haqiqiy emas deb toppish to'g'risida. Nikoh shartnomasi sud tomonidan O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik [kodeksida](#) nazarda tutilgan asoslar bo'yicha to'la yoki qisman haqiqiy emas deb topilishi mumkin. Nikoh shartnomasining shartlari ushbu Kodeks 31-moddasi [beshinchi qismining](#) talablariga zid kelsa, sud er-xotindan birining talabiga binoan nikoh shartnomasini to'la yoki qisman haqiqiy emas deb topishi mumkin. Haq undirishni er-xotinning mol-mulkiga qaratish to'g'risida 34-modda belgilab qoyilgan. Er (xotin)ning majburiyatlari bo'yicha haq undirish faqat uning mol-mulkiga qaratilishi mumkin. Ushbu mol-mulk yetarli bo'lmagan taqdirda haq undirishni

⁹ O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi 01.09.1998 [Elektron resurs]: <http://www.lex.uz>.

er-xotinning mol-mulkiga qaratish uchun kreditor qarzdor er (xotin) ulushini er-xotinning umumiy mol-mulkidan ajratib undirib berilishini talab qilishga haqlidir.¹⁰ Agar sud er (xotin)ning majburiyatlari bo'yicha orttirilgan barcha ashyolar oila ehtiyojlari uchun ishlatilganligini aniqlasa, er-xotinning umumiy majburiyatlari bo'yicha, shuningdek er (xotin)ning majburiyatlari bo'yicha haq undirish er-xotinning umumiy mol-mulkiga qaratiladi. Bu mol-mulk yetarli bo'lmagan taqdirda er-xotin ko'rsatib o'tilgan majburiyatlar yuzasidan ularning har biriga qarashli mol-mulk bilan sherik javobgar bo'ladilar. Agar er-xotinning umumiy mol-mulki ularning biri tomonidan jinoiy yo'l bilan topilgan mablag' hisobiga orttirilgani yoki ko'paygani sud hukmi bilan aniqlangan bo'lsa, haqni undirish tegishli ravishda er-xotinning umumiy mol-mulkiga yoki uning bir qismiga qaratilishi mumkin. Er-xotinning voyaga yetmagan bolalari yetkazgan zarar uchun javobgarligi fuqarolik qonunchiligi bilan belgilanadi. Nikoh shartnomasi tuzish, uni o'zgartirish va bekor qilishda kreditorlar huquqlarining kafolatlari 35-modda brlgilab qoyilgan. Er (xotin) nikoh shartnomasi tuzayotgani, uni o'zgartirayotgani yoki bekor qilayotgani to'g'risida o'z kreditorini (kreditorlarini) xabardor qilishi shart. Ushbu majburiyatni bajarmagan taqdirda er yoki xotin, nikoh shartnomasi mazmunidan qat'i nazar, o'z majburiyatlari bo'yicha javobgar bo'ladi deb belgilab qoyilgani ko'rishimiz mumkin. Bu qoidalarga binoan, nikohlanuvchi shaxslarning yoki er va xotinning nikohda bo'lgan davrida va yoki er va xotin nikohdan ajralgan taqdirda ularning mulkiy huquqi hamda majburiyatlarini

belgilovchi bitimi nikoh shartnomasi deb hisoblanadi. Zamonaviy sharoitlarda faoliyati kollizion oila huquqi normalarini kodifikatsiya qilishga qaratilgan hukumatlararo tashkilotlarning ahamiyati kattadir. Xalqaro xususiy huquq bo'yicha Gaaga konferentsiyasi ko'pgina mamlakatlar uchun ayniqsa muhim o'rin tutadi. Unda ishlab chiqilgan va qabul qilingan barcha konventsionalarning uchdan bir qismidan ko'prog'i kollizion oila huquqiga taalluqlidir.¹¹ Ular orasida 1978 yil 14 martda qabul qilingan nikoh tuzish haqiqiylikini tan olish to'g'risidagi konventsiyani hamda er-xotinning mol-mulki rejimlariga nisbatan qo'llaniladigan huquqi to'g'risidagi konventsiyani, 1980 yil 25 oktyabrda qabul qilingan bolalarni xalqaro o'g'irlashning fuqaroviy jihatlari to'g'risidagi konventsiyani va 1993 yil 29 mayda qabul qilingan bolalarni himoya qilish va xorijiy farzandlikka olish borasida hamkorlik qilish to'g'risidagi konventsiyani tilga olib o'tish mumkin. Yuqorida sanab o'tilganlardan ko'rinib turibdiki, oilaviy qonunchiliklarida tafovutlar bo'lgan mamlakatlarning fuqarolari o'zaro nikoh tuzganlarida kollizion masalalarni hal etish ma'lum ahamiyat kasb etadi. Taraqqiy etgan mamlakatlardagi oila huquqining kollizion normalari katta xilma-xillikka ega ekanliklari bilan ajralib turadi. Nikohga taalluqli huquq layoqati, ya'ni nikoh tuzish huquqining o'zi, nikoh tuzish uchun har xil to'siqlarning yo'qligi – bularning barchasi bir qator mamlakatlarda er va xotinning har birining o'zaro fuqarosi hisoblangan davlatda amalda bo'lgan qonunlar bilan aniqlanadi. Turli mamlakatlar fuqarolari

¹⁰ O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi 01.09.1998 [Elektron resurs]: <http://www.lex.uz>.

¹¹ Raxmonqulova N. Xalqaro xususiy huquqda nikoh tuzish bilan bog'liq munosabatlarni tartibga solinishi: o'quv qo'llanma. – T., 2012.

bo'lgan erxotin o'rtasidagi nikoh tugatiladigan hollarda bir qator mamlakatlarda er fuqarosi bo'lgan mamlakat qonunlari qo'llaniladi. Bir davlat hududida nikoh tuzilgan joy qonunlariga mos ravishda tuzilgan nikoh boshqa bir mamlakatda tan olinmasligi mumkin. Er va xotinning mulkiy munosabatlari bir qator mamlakatlarda er fuqarosi bo'lgan mamlakat qonunlariga binoan hal etiladi. Ko'plab davlatlarda bir qator kollizion masalalar hal etiladi. Vengriya Respublikasi Xalqaro xususiy huquq to'g'risidagi qonunning 31-paragrafi bo'yicha nikoh haqiqiyligining moddiy-huquqiy shart-sharoitlari nikoh tuzuvchilarning "umumiy shaxsiy qonuni" bilan tartibga solinadi. Agar bu shaxslar fuqarolikda turgan davlatlarning qonunlari turlicha bo'lsa, "har ikki tomon qonunlari bo'yicha haqiqiylik sharti mavjud" bo'lgan hollardagina nikoh haqiqiy deb hisoblanadi. Vengriyada nikoh shakliga nisbatan nikoh tuzilgan joy huquqi qo'llaniladi. Xitoy Xalq Respublikasida XXR fuqarosi chet ellik bilan nikoh tuzayotganda nikoh tuzilayotgan joy qonuni qo'llaniladi, nikoh tugatilayotganda esa ishni ko'rib chiqish uchun qabul qilingan sud joylashgan joy qonuni qo'llaniladi (XXRning 1986 yilda qabul qilingan "Fuqarolik huquqi umumiy qoidalari"ning 147-moddasi). Vengriya va Serbiyada nikohni tugatish masalalarini hal etishda, qoida bo'yicha, er va xotinning davlatlardagi fuqarolik qonunlari asos bo'lib xizmat qiladi. Rossiya Oila qonunchiligining xorijiy element ishtirokidagi oilaviy munosabatlarga taalluqli normalari an'anaviy ravishda asosiy federal sohaviy hujjatga kiritilgandi: 1996 yilgacha RSFSRning Nikoh va oila to'g'risidagi kodeksning 5-bo'limi amalda

bo'ldi. Uning normalari SSSR va ittifoqdosh respublikalarning nikoh va oila to'g'risidagi qonunchilik asoslarining tegishli 5-bo'limi qoidalarini amalda aynan takrorlardir. Rossiya Federatsiyasining kodifikatsiyalangan federal qonun bo'lmish yangi Oila kodeksiga "Xorijiy fuqarolar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ishtirokidagi oilaviy munosabatlarga nisbatan oila qonunchiligini qo'llash" degan VII bo'lim kiritilgan. ¹²Uning normalari RSFSRning ilgari amaldabo'lgan Nikoh va oila to'g'risidagi kodeksining V bo'lim qoidalaridan tubdan farq qiladi. Rossiya Federatsiyasining Oila kodeksidagi 156 – 167-moddalarida aytilishicha, RF hududida nikoh tuzishning shakli va tartibi Rossiya Federatsiyasi qonunlari bo'yicha belgilanadi. Agar chet el fuqarosi bo'lgan shaxs bir vaqtning o'zida Rossiya Federatsiyasining ham fuqarosi bo'lsa, nikoh Rossiya Federatsiyasi qonunlari bo'yicha tuziladi. Agar shaxs bir qancha xorijiy davlatlar fuqaroligiga ega bo'lsa uning xohishi bo'yicha o'sha davlatlardan birining qonunchiligi qo'llaniladi. Fuqaroligi bo'lmagan shaxsning Rossiya Federatsiyasi hududida nikoh tuzishi o'sha shaxs doimiy turarjoyga ega bo'lgan davlat qonunlari bo'yicha amalga oshiriladi. Rossiya Federatsiyasi hududidan tashqarida istiqomat qilayotgan RF fuqarolari Rossiya Federatsiyasining diplomatik vakolatxonala rida yoki konsullik muassasalarida nikohdan o'tadilar. Rossiya Federatsiyasi hududidagi xorijiy davlatlarning diplomatik vakolatxonalarida yoki konsullik muassasalarida tuzilgan chet elliklar o'rtasidagi nikoh, nikohlanuvchilar nikoh tuzish paytida

¹² Mejdunarodnoe chastnoe pravo: sovremennaya praktika // Pod red. M M. Boguslavskogo i A.G. Svetlanova. –M.: 2000.

Rossiya Federatsiyasiga elchi yoki konsul jo'natgan xorijiy davlatlarning fuqarolari bo'lgan taqdirdagina o'zaro kelishuv sharti bilan haqiqiy hisoblanadi (RF Oila kodeksining 157-moddasi). Boshqa moddalarda quyidagi holatlar bayon etilgan: "Rossiya Federatsisi hududida tashqarida tuzilgan nikohlarning tan olinishi" (158-modda), "Nikohning tugatilishi" (160-modda), "Er va xotinning shaxsiy nomulkiy va mulkiy huquqlari va majburiyatlari" (161- modda), "Otalik (onalik)ning belgilanishi va shu xususda nizolashish" (162- modda), "Ota-onalar va bolalarning huquqlari va majburiyatlari" (163-modda), "Balog'atga etgan farzandlar va oilaning boshqa a'zolarining alimentga oid majburiyatlari" (164-modda), "Farzandlikka olish" (165-modda), "Xorijiy oila huquqi normalari mohiyatini aniqlash" (166-modda), "Xorijiy oila huquqi normalarini cheklash" (167-modda). 1997 yil 15 noyabrda qabul qilingan "Fuqarolik holati aktlari to'g'risida"gi Federatsiya qonunida hamda 1998 yil 5 noyabrda RF Prezidenti Farmoni bilan tasdiqlangan Rossiya Federatsiyasining konsullik muassasalari to'g'risidagi Nizomda ham xorijiy element ishtirokidagi oilaviy munosabatlar xususida so'z yuritilgan.

¹³Rossiya Federatsiyasining ko'ptomonlama, shuningdek ikkitomonlama xalqaro shartnomalari ham chet el fuqarolari ishtirokidagi oilaviy munosabatlarni huquqiy tartibga solish manbai bo'lib xizmat qiladi.

XULOSA

Biz yuqorida olia huquqi va jamiyatda tutgan orni va nikoh tuzish

tartibi ajrashishda belgilab qoyilan normalar barchasini birma bir ko'rib tahlil qilishga harakat qildik. Er-xotinning o'rtasidagi munosabatlar hududida er-xotin birga yashash istiqomat joyiga ega bo'lgan mamlakat qonunchiligi bilan hal etiladi deb belgilab qoyilgani ko'rishib otdik. Er-xotin boshqa-boshqa mamlakatlarda yashasa, ammo ma'lum bir davlat fuqaroligiga ega bo'lishsa, ular fuqarolikda turgan mamlakat qonunchiligi qo'llanilishini ham ko'rib chiqdik. Agar er va xotin turli mamlakatlar fuqarolari bo'lishsa, ular so'nggi marta qaysi davlatda birga yashash joyiga ega bo'lgan bo'lishsa, o'sha davlat qonunchiligi qo'lanilar ekan. Er-xotinning ko'chmas mulklariga taalluqli munosabatlari ko'chmas mulk joylashgan mamlakat qonunlariga binoan hal etiladi deb belgilab qoyilgani ko'rib otdik. Shuningdek. Agar ota-onasidan biri O'zbekiston Respublikasi fuqaroligidan chiqsa, boshqasi esa O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bo'lib qolaversa, bola O'zbekiston fuqaroligini saqlab qolar ekan. O'zbekiston Respublikasi fuqaroligidan chiqayotgan ota yoki onaning iltimosi va O'zbekiston Respublikasida qolayotgan ota yoki onaning yozma ravishda roziligiga binoan, bolaga boshqa mamlakat fuqaroligi berilishi sharti bilan uning O'zbekiston Respublikasidagi fuqaroligi tugatilishi mumkin ekan. Kollizion oila huquqi taraqqiyotining ikkinchi yo'nalishi xorijiy element ishtirokidagi oilaviy munosabatlarni qonuniy tartibga solish doirasining kengaytirilishi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksida nikohning haqiqiy emasligi, er va xotinning shaxsiy mulkiy va nomulkiy munosabatlari, ota-onalar va olalarning huquqlari va majburiyatlari, balog'atga etgan farzandlar va boshqa oila a'zolarining

¹³ Mejdunarodnoe chastnoe pravo: sovremennaya praktika // Pod red. M M.Boguslavskogo i A.G.Svetlanova. -M.: 2000.

aliment majburiyatlari singari oila qonunchiligidagi muammolar hal etib berildi. Bu sohadagi qonuniy tartibga solishning kengaytirilganligi, kollizion normalarning yanada batafsillashtirilganligi jahon an'alariga mos kelishini aytib o'tish kerak bo'ladi. Ko'plab xorijiy davlatlarda kollizion oila

huquqi normalari yangilangan va batafsillashtirilgan hamda Avstriya, Vengriya, Lixtenshteyn, Turkiya, Shveytsariya kabi davlatlarda xalqaro xususiy huquq to'g'risidagi yangi qonunlarga yohud oila yoki Fuqarolik kodekslariga kiritilgan.

References:

- 1) Xalqaro xususiy huquq // H.R. Rahmonqulov va boshq. -T.: Iqtisod va huquq dunyosi, 2002. - 448 b.
- 2) Mejdunarodnoe chastnoe pravo: sovremennaya praktika // Pod red. M M.Boguslavskogo i A.G.Svetlanova. -M.: 2000. - 284 s.
- 3) William Henry Rattigan. Private International Law. Publication Date: 2011.
- 4) Minor Raleigh C. Conflict of laws, or, Private international law. Publication Date: 2011.
- 5) Raxmonqulova N.X-A. Xalqaro xususiy huquqda nikoh munosabatlari. Monografiya. - T.: Art flex. 2011 y.
- 6) Raxmonqulova N. Xalqaro xususiy huquqda nikohdan ajratishga doir munosabatlarning tartibga solinishi: o'quv qo'llanma. - T., 2012.
- 7) Raxmonqulova N. Xalqaro xususiy huquqda nikoh tuzish bilan bog'liq munosabatlarni tartibga solinishi: o'quv qo'llanma. - T., 2012.
- 8) Abduraxmonova X.B.Xalqaro xususiy huquqda ota-ona va farzand munosabatlarining tartibga solinishi. O'quv Qo'llanma. -T.: "TOP IMAGE MEDIA" - 2012.
- 9) Abduraxmonova X.B.Ota-ona va bolalar aliment huquqlari va majburiyatlarining kollizion tartibga solinishi. Risola. -T.: "TOP IMAGE MEDIA" - 2015.
- 10) Abduraxmonova X.B. Xalqaro xususiy huquqda ota-ona va farzandlar o'rtasidagi munosabatlarning tartibga solinishi Monografiya. - T.: Art flex. 2016 y.
- 11) Abduraxmonova X.B.Xalqaro xususiy huquqda bolalar huquqlarining tartibga solinishi. O'quv Qo'llanma. -T.: "TOP IMAGE MEDIA" - 2016.
- 12) Марышева N.I. Семейные отношения с участием иностранцев: правовое регулирование в России. М., 2007.
- 13) Fedoseeva G.Yu. Регулирование отношений между супругами в коллизионном праве Российской Федерации // Журнал международного частного права. 2007.

Normativ-huquqiy hujjatlar

1. Konventsiya pravovoy pomoshchi i pravovyx otnosheniyax po grajdanskim, semeynym i ugolovnym delam Minsk, 22 yanvarya 1993 g. (Minsk, 1993 yil 22 yanvar, O'zbekiston Respublikasi uchun kuchga kirishi 1994 yil 19 may) [Elektron resurs]: <http://www.lex.uz>.
2. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi 01.09.1998 [Elektron resurs]: <http://www.lex.uz>.